

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1720

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1027

Kitap Adı : İşârî Tefsirlerde Tabiat Sembolizmi

Book Title : Natural Symbolism in Ishari Commentaries

ISBN : 978-625-5576-81-1

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786255576811

Yazar | Author: Muhammed Balbay | orcid.org/0000-0002-1945-9239

Kurum | Institution: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı

ROR ID: ror.org/00jga9g46

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book - Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 354 (xvi + 338)

Yayın Tarihi | Publication Date: Ekim | October 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRCX9 - Tasavvuf | Sufism

BISAC: RELO37030 - İslam / Tasavvuf | Religion / Islam / Sufi

THEMA: QRMX Tasavvuf / İşârî Tefsir | Sufism and Islamic mysticism

LC Classification: BP189.2.S8 İslam mistisizmi / Tasavvuf | Islamic Mysticism (Sufism)

DEWEY: 297.4 - Tasavvuf | Sufism

WoS Category: Religion | Din Bilimi

WoS Citation Topics Meso: Islamic Studies | İslam Araştırmaları

WoS Citation Topics Micro: Sufi Exegesis and Symbolism | İşârî Tefsir ve Sembolizm

Scopus Subject Areas: 1202 - Dini Çalışmalar | Religious Studies

Atf Bilgisi | Cite as: Balbay, Muhammed. *İşârî Tefsirlerde Tabiat Sembolizmi*. FCR Yayın Ltd., 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

İşârî Tefsirlerde Tabiat Sembolizmi

Muhammed BALBAY

Ankara 2025

Yazar Hakkında

Muhammed BALBAY

1976 yılında Batman'da doğdu. 1994 yılında Ankara Merkez İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 2000 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Sonraki yıllarda Batman Özel İdare Lisesi, İMKB Belde Lisesindeki görevlerinden sonra Batman Anadolu Lisesinde göreve başladı halen orada DİKAB öğretmeni olarak görev yapmaktadır. 2007 Yılında “Garanik Kıssası ve Oryantalistler Yaklaşımlar” adlı yüksek lisans tezini bitirdi. Haziran 2025'te Harran Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bölümün'de, “İşârî Tefsirlerde Tabiat Sembolizmi” konulu çalışma ile doktorasını bitirdi. Muhammed Balbay evli ve iki çocuk babasıdır.

He was born in Batman in 1976. He graduated from Ankara Central Imam Hatip High School in 1994. He graduated from Harran University Faculty of Theology in 2000. In subsequent years, after working at Batman Private Administrative High School and İMKB Belde High School, he began working at Batman Anatolian High School, where he currently serves as a DİKAB teacher. He completed his master's thesis, “The Garanik Story and Orientalist Approaches” in 2007. In June 2025, he completed his doctorate in the Department of Tafsir, Department of Fundamental Islamic Sciences at Harran University, with a study on “Natural Symbolism in Isharid Tafsir.” Muhammed Balbay is married with two children.

Kitap Hakkında

İşâri Tefsirlerde Tabiat Sembolizmi

Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğu ilk günden ta günümüze kadar farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunun neticesinde de farklı tefsir ekolleri zamanla ortaya çıkmıştır. Bu ekollerden biri de işâri/sûfî tefsir ekolüdür. Âyet-i kerîmelerin işâri/bâtınî anlamlarına odaklanan sûfîlerin ortaya koyduğu tefsirler önemli bir konuma ulaşarak ilerleyen zamanda müstakil bir tefsir ekolü olarak literatürdeki yerini almış bulunmaktadır. Genel anlamda işâri tefsir şeklinde kategorize edilmiş olan bu tefsirlerde müfessir, âyetlerde zikredilen somut bazı nesnelere veyahut bazı olay ve olguların manevî ve enfüsî âlemlerde bazı derûnî anlamlara işaret ettiğini ve gizli bazı anlamlar içerdiğini düşünür. Bu yaklaşıma göre insan âlemin küçük bir nüshası âlem de büyük bir insan şeklinde betimlenerek âyetlerde bahsedilen rüzgârlar, ağaçlar, bulutlar, yağmurlar, denizler, dağlar, kuşlar, arılar, taşlar vb. kevnî âleme ait olay ve olgular insanın enfüsî âlemdeki ve duygu ve çatışmalara birer sembol olduğu gibi tabiattaki unsurlar aynı zamanda tasavvufî bazı kavramların hayat bulduğu simgelerdir. Örneğin bazı müfessirlerin arıyı seyr-ü sülûk ehline benzetmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Çalışmamızda işâri/sûfî tefsirlerde tabiat ile ilgili âyetlerin yorumları tespit edilerek bunların kendi aralarındaki mukayesesi yapılarak bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde genel olarak işâri tefsir ile ilgili bazı genel bilgiler verildikten sonra araştırmamızın amacı ve önemi, konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar, araştırmamızın kapsamı ve yöntemi ve araştırmamızın kaynakları yer almıştır. Birinci bölümde işâri tefsirin tanımı, mahiyeti, işâret, zâhir ve bâtın kavramları, işâri tefsirin tasavvufî boyutu, meşruiyeti, makbuliyet şartları, bâtınîlik, bâtınî tefsir ve işâri tefsir arasındaki farklar, işâri tefsire yöneltilecek eleştiriler ve bunların değerlendirilmesi ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde tezimizin ana konusunu oluşturan işâri tefsirlerde tabiat varlıklarının sembolik karşılıkları incelenmiştir. Bu başlık altında sembolizm ve işâri tefsir ilişkisi, cansız varlıkların sembolik karşılıkları ve canlı varlıkların sembolik karşılıkları ele alınmıştır. Sonuç kısmında elde ettiğimiz bulguların genel bir

değerlendirmesi yapılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, işârî/sûfî tefsirlerin zengin anlam dünyasının derinlikleri keşfedilmiştir. Özellikle, tabiat ile ilgili âyetlere işârî/sûfî müfessirler tarafından yüklenen sembolik anlamların analizi, bu müfessirlerin kendi aralarındaki mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir; İşârî Tefsir; Tabiat; Sembolizm; Tasavvuf

About the Book

Natural Symbolism in Ishari Commentaries

From its inception to the present day, the Quran has been interpreted in various ways. As a result, various schools of exegesis have emerged over time. One of these schools is the Isharī/Sufi school of exegesis. Sufi exegesis, which focuses on the esoteric and esoteric meanings of the verses, has attained a significant position and has subsequently become an independent school of exegesis in the literature. In these exegesis, generally categorized as Isharī esoteric, the exegete considers that certain concrete objects or events and phenomena mentioned in the verses point to certain inner meanings in the spiritual and spiritual realms and contain certain hidden meanings. According to this approach, humans are depicted as a small replica of the universe, and the universe is depicted as a large human being. The winds, trees, clouds, rain, seas, mountains, birds, bees, stones, and other events and phenomena related to the cosmic realm mentioned in the verses are symbols of the emotions and conflicts of humanity in the spiritual realm, while elements of nature are also symbols that bring to life certain Sufi concepts. For example, the comparison of the bee to the person of the seyr-u suluk by some commentators is an example of this.

Our study identifies interpretations of verses related to nature in Isharī/Sufi exegesis, compares them, and provides some evaluations. Our study consists of an introduction and two sections. The introduction provides some general information about Isharī exegesis, followed by the purpose and importance of our research, some related studies, the scope and methodology of the research, and the sources of the research. The first section provides information on the definition and nature of Isharī tafsīr, the concepts of sign, zāhir, and esoteric, the Sufi dimension of Isharī tafsīr, its legitimacy, the conditions for its acceptance, esotericism, the differences between esoteric and esoteric tafsīr, criticisms leveled against Isharī tafsīr, and their evaluation. The second section examines the symbolic equivalents of natural entities in Isharī tafsīrs, which constitute the main topic of our thesis. Under this heading, the relationship between symbolism and Isharī tafsīr, the symbolic equiv-

alents of inanimate objects, and the symbolic equivalents of animate objects are discussed. The conclusion provides a general assessment of our findings. As a result of these findings, the rich semantic world of Isharī/Sufi tafsīrs has been explored. In particular, the symbolic meanings attributed to the verses related to nature by the Isharite/Sufite commentators were analyzed and a comparison was made between these commentators.

Keywords: Tafsir; Isharī Tafsir; Nature; Symbolism; Mysticism

ÖN SÖZ

Tüm zamanların en çok okunan ve yine hakkında en çok konuşulan kitabı, şüphesiz kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'dir. Nâzil olduğu günden bu yana Müslümanların dillerinden düşmeyen, kalplerinde ve akıllarında silinmez izler bırakan âyet ve sûreleri; insanlara feyz, hikmet, tefekkür ve bereket kaynağı olmuştur. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inen bu kutsal kitap, her asırda gelen tüm insanların manevi ihtiyaçlarını karşılayacak bir özelliğe sahiptir. Bu nedendir ki Kur'ân dışındaki kitaplar zaman aşımına uğrarken Kur'ân'ın mesajları evrensel olduğu için ilk günkü tazeleğini her zaman muhafaza etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, nazil olduğu ilk günden günümüze kadar farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bunun neticesinde de farklı tefsir ekolleri zamanla ortaya çıkmıştır. Bu ekollerden biri de işârî/sûfî tefsir ekolüdür. Âyet-i kerîmelerin işârî/bâtunî anlamlarına odaklanan sûflerin ortaya koyduğu tefsirler önemli bir konuma ulaşarak ilerleyen zamanda müstakil bir tefsir ekolu olarak literatürdeki yerini almıştır.

Genel anlamda işârî tefsir şeklinde kategorize edilmiş olan bu tefsirlerde müfessir, âyetlerde zikredilen somut bazı nesnelere veya bazı olay ve olguların manevi ve enfüsî âlemlerde bazı derûnî anlamlara işaret ettiğini ve gizil bazı anlamlar içerdiğini düşünür. Bu yaklaşıma göre insan, âlemin küçük bir nüshası; âlem de büyük bir insan şeklinde betimlenmiştir. Âyetlerde bahsedilen rüzgârlar, ağaçlar, bulutlar, yağmurlar, denizler, dağlar, kuşlar, arılar, taşlar vb. kevnî âleme ait olay ve olgular, insanın enfüsî âlemdeki ve duygu ve çatışmalara birer sembol olduğu gibi adı geçen tabiattaki unsurlar aynı zamanda tasavvufî bazı kavramların hayat bulduğu simgeler olarak da değerlendirilmiştir. Örneğin bazı müfessirlerin arıyı seyr-ü sülûk ehline benzetmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Çalışmamızda işârî/sûfî tefsirlerde tabiat ile ilgili âyetlerin yorumları tespit edilerek, bunların kendi aralarındaki mukayesesi yapılarak bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde genel olarak işârî tefsir ile ilgili bazı genel bilgiler verildikten sonra araştırmamızın amacı ve önemi, konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalar, araştırmamızın kapsamı ve yöntemi ve araştırmamızın kaynakları yer almıştır.

Birinci bölümde işârî tefsirin tanımı, mahiyeti, işâret, zâhir ve bâtın kavramları, işârî tefsirin tasavvufî boyutu, meşruiyeti, makbuliyet şartları, bâtûnîlik, bâtûnî tefsir ve işârî tefsir arasındaki farklar, işârî tefsire yöneltilen eleştiriler ve bunların değerlendirilmesi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde çalışmamızın ana konusunu oluşturan işârî tefsirlerde tabiat varlıklarının sembolik karşılıkları incelenmiştir. Bu başlık altında sembolizm ve işârî tefsir ilişkisi, cansız varlıkların sembolik karşılıkları ve canlı varlıkların sembolik karşılıkları ele alınmıştır.

Sonuç kısmında elde ettiğimiz bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, işârî/sûfî tefsirlerin zengin anlam dünyasının derinlikleri keşfedilmiştir. Özellikle, tabiat ile ilgili âyetlere işârî/sûfî müfessirler tarafından yüklenen sembolik anlamların analizi, bu müfessirlerin kendi aralarındaki mukayesesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında rehberliği ve destekleri ile her daim yanımda duran ve ufuk açıcı teşvik ve teyidiyle bana her zaman rehberlik eden ve her fırsatta bana zaman ayırıp yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Atilla Yargıcı'ya, ilk yazmaya başladığım günlerden itibaren bu çalışmanın önemli bir kısmını çok titiz bir şekilde okuyan ve kıymetli değerlendirmelerde bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Hikmet Akdemir, Prof. Dr. Yunus Emre Gördük, Prof. Dr. Davut Işıkdöğen, Doç. Dr. Nurullah Aktaş

ve Prof. Dr. İsmail Bayer'e; değerli dostlarım Prof. Dr. Şehmus Altun, Prof. Dr. Orhan Baytar, Doç. Dr. Halil Batur, Doç. Dr. Mehmet Emin Tuğluk ve Dr. Öğr. Üyesi İsmail Allahverdi'ye; resmî iş ve işlemlerde her zaman yardımına koşan kıymetli kardeşim Öğr. Gör. Dr. Âdem Midilli'ye bilhassa Arapça tefsir metinlerinin bazı tercümelerinde bana yardımcı olup zaman ayıran Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap Erin'e, son olarak da bana her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ve bu süreçte beni destekleyen eşim ve çocuklarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed BALBAY

*“Yetiřmemde emeęi olan
Kur’an ve İslamî ilimler de ilk muallimim olan
rahmetli dedem Molla Ahmed eř-Őikefti’nin anısına...”*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞÂRÎ TEFSİR: MAHİYETİ, MEŞRUIYETİ ve

MAKBULİYET ŞARTLARI	31
1.1. İşârî Tefsirin Tanımı ve Mahiyeti	31
1.2. Tefsirde İşâret, Zâhir ve Bâtın Kavramları	43
1.3. İşârî Tefsirin Tasavvufî Boyutu	55
1.4. İşârî Tefsirin Meşruiyeti ve Makbuliyet Şartları	66
1.5. İşârî Tefsire Yöneltilen Eleştiriler ve Değerlendirilmesi	85

İKİNCİ BÖLÜM

İŞÂRÎ TEFSİRLERDE TABİAT VARLIKLARININ

SEMBOİLİK KARŞILIKLARI	103
2.1. Sembolizmin İşârî Tefsir ile İlişkisi	103
2.2. Cansız Varlıklara Yüklenen Sembolik Anlamlar	109
2.2.1. Buluta Yüklenen Sembolik Anlamlar	110
2.2.2. Şimşek ve Yıldırıma Yüklenen Sembolik Anlamlar	121
2.2.3. Yağmura Yüklenen Sembolik Yorumlar	128
2.2.4. Yıldıza Yüklenen Sembolik Anlamlar	132
2.2.5. Rüzgâra Yüklenen Sembolik Anlamlar	141
2.2.6. Dağlara Yüklenen Sembolik Anlamlar	156
2.2.7. Gece ve Gündüze Yüklenen Sembolik Anlamlar	168
2.2.8. Deniz ve Karaya Yüklenen Sembolik Anlamlar	183
2.2.9. Toprağa Yüklenen Sembolik Anlamlar	201
2.2.10. Semâvât ve Arza Yüklenen Sembolik Anlamlar	204
2.2.11. Güneş ve Aya Yüklenen Sembolik Anlamlar	211
2.2.12. Suyu Yüklenen Sembolik Anlamlar	216
2.2.13. Altın ve Gümüşe Yüklenen Sembolik Anlamlar	227
2.2.14. Demir ve Bakıra Yüklenen Sembolik Anlamlar	231

2.2.15. Taşa Yüklenen Sembolik Anlamlar	236
2.3. Hayvanlara Yüklenen Sembolik Anlamlar	241
2.3.1. Atlara Yüklenen Sembolik Anlamlar	242
2.3.2. Köpeğe Yüklenen Sembolik Anlamlar	247
2.3.3. Kuşlara Yüklenen Sembolik Anlamlar	251
2.3.4. Koyun ve Keçiye Yüklenen Sembolik Anlamlar	259
2.3.5. Bal Arısına Yüklenen Sembolik Anlamlar	261
2.3.6. Deveye Yüklenen Sembolik Anlamlar	266
2.3.7. Karıncaya Yüklenen Sembolik Anlamlar	273
2.3.8. Örümceğe Yüklenen Sembolik Anlamlar	275
2.3.9. Kurda Yüklenen Sembolik Anlamlar	279
2.3.10. Sineğe Yüklenen Sembolik Anlamlar	281
2.3.11. Yılana Yüklenen Sembolik Anlamlar	283
2.3.12. Domuza Yüklenen Sembolik Anlamlar	286
2.3.13. Balığa Yüklenen Sembolik Anlamlar	287
2.3.14. İnek ve Buzağıya Yüklenen Sembolik Anlamlar	291
2.4. Bitkilere Yüklenen Sembolik Anlamlar	295
2.4.1. Ağaca Yüklenen Sembolik Anlamlar	295
2.4.2. Hurma ve Üzüme Yüklenen Sembolik Anlamlar	299
2.4.3. Zeytin, Nar ve İncire Yüklenen Sembolik Anlamlar	307
SONUÇ	311
KAYNAKÇA	317
DİZİN	333

KISALTMALAR

a.mlf	: Aynı müellif
a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
erişim	: Erişim tarihi
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
k.s.	: Kuddise sırruhu
m.	: Miladi
md.	: Maddesi
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radıyallahu anh
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfalar arası
thk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınları
y.y	: Yayıncı yok

